
לבעיות ספר גליא רזא

Author(s): י' תשבי

Reviewed work(s):

Source: *Zion* / ציון, Vol. ג (תשמ"ג), חוברת א (מ"ח), pp. 103-106

Published by: [Historical Society of Israel/](http://www.hsi.org/)

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/70037805>

Accessed: 04/12/2011 16:40

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at

<http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Historical Society of Israel/ is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Zion* /.

<http://www.jstor.org>

לבעיות ספר גליא רזא

מאת ישעיה תשבי

הבעיות הכרוכות בספר גליא רזא — חיבור חזיוני-משיחי בספרות הקבלה מאמצע המאה הט"ז, שנשמר בכתב-יד רבים בעריכות שונות, ונדפס בנוסח חלקי במאוחר (מאהלוב תקע"ב) — נידונו בכמה מחקרים. מיהות המחבר אינה ידועה, ואף מקום חיבורו וזמנו של הספר היו אפופים תעלומה. ג' שלום הפריך לגמרי את ייחוסו לר' אברהם בן אליעזר הלוי מגולי ספרד, הניח בסימן שאלה גדול את אפשרות ייחוסו לר' אברהם הלוי ברוכים ממקובלי צפת, וקבע קרוב לוודאי שנוצר באווירתה המיסטית-המשיחית של צפת¹. במאמרי 'הפולמוס על ספר הזוהר' ביררתי, שרוב הספר נכתב בין שנת ש"ג לשנת ש"ג, וקבעתי שנתחבר 'ללא ספק מחוץ לאיטליה'². נוסף לעובדה, שעל אף העניין הרב בגליא רזא לשאלת הפצת הקבלה בכלל והזוהר בפרט בקהל הרחב, הוא לא נזכר כלל בפולמוס על הדפסת הזוהר, הרחקתי את חיבור הספר מתחומי איטליה, משום שלפי הכנתי, מבחינת צורתו ותוכנו כאחד אין הוא הולם את יצירותיהם של חכמי איטליה במאה השש-עשרה. על סמך הוכחתי, שהתחלת חיבורו היתה בשנת ש"ג, כתבתי ש'תאריך זה בלבד מספיק כדי לבטל כל אפשרות לייחס את חיבור "גלי רזיא", אפילו בסימן שאלה, לר' אברהם הלוי ברוכים מצפת. טעמים נוספים לשלילת היחס הזה אביא במקום אחר³. ברמיזה ל'טעמים נוספים' התכוונתי לשני עניינים, שהעליתי נתונים בידי להוכחתם: (א) הספר בוודאי לא נתחבר בצפת, שכן הוא טבוע בחותמה של יהדות יוון החת השלטון העות'מאני. (ב) חלק מן המקובלים הלוריאניים במאה השש-עשרה דחו את גליא רזא בהתנגדות חריפה, ואף היתה מסורת בידם, שהאר"י עצמו פסל אותו והטיל עליו חרם.

העניין הראשון התלבן בינתיים במחקרה של רחל אליאור⁴, שהוכיחה בהם בראיות משכנעות את שייכותו של גליא רזא לתחומי יוון הנוצרית בשלטון מוסלמי, והצביעה על סימנים חשובים המורים שהספר הוא ספיח רוחני של גירוש ספרד, ועוד ידה נטויה להמשכת החקירה. בנידון זה אסתפק בהוספת נופך לבירור ההגנה על הקבלה בגליא רזא. אליאור הראתה, שהדברים הבוטים של המקובל האנונימי בשבחה של תורת הסוד ובגנות

1 ג' שלום, 'המקובל ר' אברהם בן אליעזר הלוי', קרית ספר, ב (תרפ"ה-תרפ"ו), עמ' 119-124, הנ"ל, שכתי צבי והתנועה השבתאית בימי חייו, א, תל-אביב תשי"ז, עמ' 47-49.

2 י' תשבי, 'הפולמוס על ספר הזוהר במאה השש-עשרה באיטליה', פרקים, א (תשכ"ז-תשכ"ח), עמ' 156-157.

3 שם, הערה 87.

4 ר' אליאור, 'המאבק על מעמדה של הקבלה במאה הט"ז', מחקרי ירושלים במחשבת ישראל, א (קיץ תשמ"א), עמ' 177-190; הנ"ל, גליא רזא — מהדורה ביקורתית, ירושלים תשמ"א, מבוא, עמ' א-ב.

שולליה מכוונים כלפי מגמות אנטי-קבליות אשר רווחו בין חכמי ההלכה ו'בעלי הפשט' ביוון ובתורכיה. (בנקודה חשובה עלי להסתייג מקביעתה: איני רואה טעם להניח, שר' יוסף טאיטאצאק ובני-חוגו היו כלולים בין 'בעלי הפשט' אשר בעל גליא רזא הסתער עליהם. סוף-סוף, על אף 'פשטנותו' העיונית בביאורי מקראות ובדרושים, היה טאיטאצאק מקובל משיחי-חזיוני מובהק, וגם חבריו ותלמידיו ה'פשטנים' והדרשנים היו מקובלים או אוהדי הקבלה.) אך בדיוני רחל אליאור חסר נושא רב-עניין: בדברי הפולמוס שבגליא רזא תופס מקום רחב גינוי השוללים את ספר הזוהר והמלעיגים עליו, ולא הובאו סימוכין לקיומם של הלכירות אנטי-זוהריים במיוחד בסביבת המחבר. מצאתי את המבוקש בספר ברית הלוי לר' שלמה אלקבץ, למברג תרכ"ג, שכנראה נתחבר באדריאנופול בשנת רצ"ה בקירוב, תכוף ליציאת המחבר מסאלוניקי. שם, ד ע"ב:

לכן שמעו חכמים מילי ויודעי' האזינו לי, כי דברי ס' הזהר כלם בתכלית הדקדוק בפלס ומאזני משפט חכמה ודעת ולא תקראו בו בהזדמן ובאקראי, וכי תראוהו מרבה דברים דעו כי כלם לצורך גדול, אשר על כן סרו מאחריו רבים אשר השם אלוה חכמה ולא חלק להם בבינה, וכל דרכיו לא השכילו בראותם רבוי הדברים ויחשבו שנפלו הדברים ההם במקרה, אבל יבחנו דברי הס' הזה ביושר ובתמים ובתכלית הדקדוק ותכל תלונתם באמת. ובמקומות רבים אני מאריך בזה כי מלאתי מילין, הציקתני רוח בטני בשמעי דברי המואסי' בס' הזה [אולי צ"ל: הזהר], ימאסם אלהים, ושאוונם עלה באזני, ובכל מקום בתשובות על אנשי און יושר לבי אמר ודעת שפתי ברור מללו.

רמזים נוספים בברית הלוי לקטרוגים על הזוהר נמצאים בדפים ה ע"ג, ט ע"ב, לד ע"א, לט ע"ג, ואולי בחיבוריו שלא הגיעו לידינו האריך יותר. דברי הסניגוריה על הזוהר בשני הספרים הנידונים מורים, שיסודם ברקע משותף: בתחומי חיבורם שררה מחלוקת עזה, בחוגי מקובלים ומחוצה להם, מסביב ליצירה הקבלית המיוחסת לרשב"י, ושני המקובלים הללו התייחסו אליה בהערצה מופלגת. אף יש מקום להניח שהיו שייכים לחבורה אחת, תכונת המקובלים המשיחיים בסאלוניקי, בבית-מדרשו של ר' יוסף טאיטאצאק ובקירבתו. התנגדותם של מקובלים לוריאניים לגליא רזא לא נודעה עד עתה כלל. זוהי סוגיה רבת-פנים, ואשתדל להציג את ענייניה במסגרת זו בדיון תמציתי. בהערות המעתיק בשולי גליא רזא, בכתב-יד אוקספורד 1742, שנכתב בשנת תכ"ב בווינה, כלולות השגות תוקפניות רבות על הספר ועל מחברו עלום-השם. בדף שלפני ספר קן צפור, החיבור הראשון באותו כתב-יד, חתם המעתיק: 'הצעיר גבריאל בלא"א כ"ר יהושע זלה"ה, שהי' סופר ארצות פולין ומתגורר לעת כזאת נע ונד בק"ק וינא', כלומר: היה מפליטי גזירות ת"ח. מתוך הערותיו וציוניו יוצא, שהיה בקי ומעמיק בתורת הקבלה וזכה למעמד נכבד בפולין ובארצות אשכנז בחוגי מקובלים ורבנים. הנה עיקרה של ההשגה החשובה ביותר לענייננו, בקשר לדברי גליא רזא בגנותו של שמשון:

אוי לעינים שכך רואות, שפתי שקר מדברו' על צדיק עתק בגאווה ובוז, כאלו הוא יודע דעת עליון ב"ד הגדול, וסמך על מראות ודמיונו'. לא לחנם גזר הקדוש רי"א [=האר"י] בחרם שלא ללמוד בספר גלי' רזי', וכך שמעתי מפי הקדוש מ"ו ר' יעקב תמרלש אשכנזי... ומה שהעתיקתי עד הנה ואכתוב אני מבקש מה' המוחל וסולח לדרך אותי [יש להוסיף: לכף זכות], לקים עלי לא תלמוד לעשות אבל אתה למד להבין ולהורו'... (132ב).

אוסף קטעי לשונות מהשגות על דברים בגנותו של יתרו ומזבח האבנים שנבנה בגללו. 141ב: 'ומי יגלה עפר מעיני המחבר לערב משפט אבני הקדש, אבני נזר מתנוססות על אדמת קודש, באבני נגף ומכשול אבני', שרי לי' מרי'... לכך נ"ל שאין זה אלא כהררי' התלוי' בסער' וסער' יקח אותם...'. 142ב: 'ראו כי רעה נגד פניו... ובדבר'י' כאלו אין אני רוא' שום זכות להמחבר, אלא כי אם שלא הי' לבו ברשותו וסמך על מרא' ודמיונו', כאן ע"י מלאך וכאן ע"י גי'. כה דברי לכבוד הש"י לקנא' ה' צבאו'...'. רבו של הכותב, ר' יעקב תמרלש בעל ספרא דצניעותא דיעקב, אמשטרדם תכ"ט, היה אחד מגדולי המקובלים בפולין ובאשכנז במאה הי"ז. אמיתות חרם האר"י, שאינו ידוע ממקור אחר, מוטלת בספק, אבל ברור שלפחות בבית-מדרשו ובתחומי פעולתו של ר' יעקב תמרלש ראו בגליא רזא ספר פסול המכיל רעיונות מסולפים, שמקורם בהזיות של מקובל טועה ומטעה, אשר הורתן ולידתן לא היו בקדושה.

אכן, מצאתי עדות ברורה, אם כי סמויה, שגם המקובל הלוריאני המפורסם ר' נפתלי בכרך ראה בגליא רזא ספר פסול. אגב התרעמותו על מקובלי פולין, ובכללם רבו, ר' שמואל בן משולם, שמערכבים רעיונות קורדובריאניים בקבלת האר"י, העלה שלוש השגות חריפות על גליא רזא, ללא ציון שמו. אביא לשון ההשגות בהשמטות בתוספת ביאור:

וכיוצא בזה הראה לי [ר' שמואל בן משולם] ספר אחד והוא בערך כמה מאות קונטריסי', לשון מדברת גדול', כולו גילגולים לא היו דברים מעולם, ואמר בתוכו: גלגול שמשון הוא יפת... ומביא גלגולים קשים כאלה רבים. גם אמרו: פעם אחת הייתי יושב והנה שלושה אנשים באים וכמדומה לי שראשון היה מטטרון... ואם היה אדם חשוב וצדיק גדול... למה לא הכירם... אלא נראה מתוך שהרגיל עצמו אל לשון מספרת גדולות בא לידי סיפור מעשים נוראים להבהיל את המעיין. גם בפירושו על מאמר אחד מהזוהר [ביאור הביטויים 'מאן דעאל ונפק' ו'מאן דלא עאל ונפק']... מעיד אני עלי שמים וארץ כי הוא נשאר יתום מזה הסוד... צריכין אנו למודעי חלק קט ממנו כדי שנבטל דבריו... ואין זה דרך הארי זלה"ה ודרך תורתנו הקדושה⁵.

עניין גלגול יפת בשמשון נמצא בגליא רזא שבדפוס, מ ע"ג–ע"ד, והוא חלק ממאמר גדול על שמשון (מ ע"ב–מג ע"א), שהעלה גם את חמתו של בעל ההשגות שבכתב-יד. הסיפור על התגלות מטטרון אינו בדפוס בנוסח זה, אבל נמצא שם סיפור ממינו (לד ע"ג: 'ולפי דעתי שזה [מטטרון] הוא שראיתי פעם א' בחלומי, ונראה אלי כבן י"ח שנה לבוש בבגדי מלכות'). ביאור הביטויים הזוהריים נמצא שם, ב ע"ד – ג ע"ב. ברור שבכרך לא ידע כלום על חרם האר"י, וכנראה גם קיומו של גליא רזא לא נודע לו קודם שקיבל אותו מרבו. על-כל-פנים, לא זו בלבד שבסבכי הגלגולים שבגליא רזא לא ראה קירבה לקבלת צפת, אלא הבליט אותה כסילופה של תורת הגלגולים האמיתית. אך יש לציין, כי דווקא בפרשת שמשון נמצא מאמר בספרות הלוריאנית הקדומה, שהרעיונות שבו קרובים לתפיסת דמותו של גיבור מקראי זה בגליא רזא, ולפי התרשמותי מצויים שם עקבות השפעתו.⁶

ר' אליהו הכהן מאיזמיר, בעל שבט מוסר, ששייכותו לקבוצת החכמים השבתאים בקהילתו הוכחה בוודאות, הביא את השגת ר' נפתלי בכרך בספרו מדרש תלפיות, איזמיר תצ"ג, ענף דן, בלשון זו: '...שהנה בעל עמק המלך ז"ל קורא תגר על אחד מהראשונים שכתב שמשון היה ניצוץ של יפת...'. ר' אליהו הכהן ידע יפה מי הוא המוסווה אצלו בתואר הכבוד 'אחד מהראשונים', שכן במדרש תלפיות כינס לשונות רבים של גליא רזא, וביתר שאת בענף גלגולים, ושם הביא בציון המקור ש'שמשון הגבור היה מגלגול יפת'. ג' שלום עמד על כך, שבגליא רזא מצויים מעין ניסוחים מוקדמים של רעיונות שבתאיים מרכזיים, וציין בתמיהה שהספר לא עורר התנגדות.⁷ הדברים שהבאתי כאן מיישבים את התמיהה. אמנם הספר נפוץ הרבה בכתב-יד, אבל עשרות שנים 'פני התנועה השבתאית, ואולי אפילו בבית-מדרשו של האר"י בצפת במאה השש-עשרה, יצאו עליו עוררין, וייתכן שמחמת הקטרוגים לא הובא לדפוס עד תחילת המאה התשע-עשרה.

6 עיין ספר הליקוטים, ירושלים תרע"ג, שופטים, עד ע"ד–עה ע"ג.

7 G. Sholem, *Kabbalah* Jerusalem 1971, pp. 73–74, and n. 107